

УДК 343.9.01

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.19>

Тетяна Анатоліївна Шевчук,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра кримінального права і кримінології (доцент);*

*<https://orcid.org/0000-0002-0162-7011>,
e-mail: shevchuktat4@gmail.com*

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні напрями розвитку кримінологічної науки: розширення її предметного компонента; інтенсифікацію розвитку окремих кримінологічних підгалузей (теорій); посилення наукового потенціалу; розширення сфери практичного застосування результатів кримінологічних досліджень; упорядкування кримінологічного законодавства; використання елементів і технологій штучного інтелекту у протидії злочинності. Акцентовано увагу на важливій ролі кримінологічної науки у вивченні кримінально протиправної поведінки людей та розробці заходів протидії злочинності в умовах кризового стану суспільного розвитку. Підсумовано необхідність проведення подальших комплексних досліджень щодо визначення соціальної ролі, функцій і напрямів розвитку сучасної кримінології.

Ключові слова: кримінологія, напрями розвитку кримінології, кримінологічне законодавство України, кримінологічна концепція, злочинність, протидія злочинності, штучний інтелект.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Нестабільну ситуацію в усьому світі та в нашій країні на початку 2019 р. чітко позначила коронакриза через загострення пандемії COVID-19, а 24 лютого 2022 р., як чорна сторінка в історії української держави, – початок збройної агресії російської федерації на території України. Це призвело до напруженості всіх суспільних процесів, катастрофічного ускладнення безпекової ситуації в державі та суттєвих змін у реалізації політики держави, зокрема кримінологічної.

Кризові стани та низка інших загроз і викликів у різних сферах продукують необхідність упровадження нових дієвих механізмів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Кримінологічна наука поряд із політикою, дипломатією, армією має значний потенціал, є могутнім знаряддям у справі протистояння системним загрозам, які виникають. Саме зараз, коли Україна протистоїть збройній агресії, перед правовою наукою постають складні та відповідальні завдання щодо врегулювання безлічі проблемних питань у

межах правового поля. Трансформації, які відбуваються повсякчас, беззаперечно продукують трансформацію кримінологічної науки: розширення її предметної складової, оновлення методології, приведення всіх її інститутів у відповідність до нових викликів сьогодення.

Стан дослідження проблеми

На важливій ролі кримінологічної науки у протидії злочинності та її здатності до модифікацій залежно від умов життя суспільства наголошували такі науковці, як О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, І. Г. Богатирьов, Є. М. Блажівський, М. Г. Вербенський, Є. О. Гладкова, В. О. Глушков, Б. М. Головкін, В. В. Голіна, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, Т. В. Корнякова, О. М. Костенко, І. М. Копотун, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. Я. Тацій, В. О. Туляков, П. А. Фріс, Ю. С. Шемшученко та інші вчені. Однак, зважаючи на нові виклики, що постають перед правоохоронними органами та науковцями, актуальним є подальше дослідження напрямів розвитку кримінології як дороговказу для розвитку кримінологічної політики держави.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в окресленні основних напрямів розвитку науки кримінології в сучасному світі, що швидко змінюється. З урахуванням поставленої мети дослідження було визначено такі *завдання*: по-перше, окреслити коло проблем загальнодержавного значення, що суттєво впливають на рівень злочинності в Україні; по-друге, на основі аналізу наукової літератури, статистичних даних щодо показників злочинності і тенденцій її розвитку виділити актуальні напрями розвитку кримінологічної науки; по-третє, обґрунтувати необхідність проведення подальших комплексних досліджень стосовно визначення соціальної ролі кримінологічної науки.

Наукова новизна дослідження

У публікації надано авторське бачення основних перспективних напрямів розвитку кримінологічної науки в умовах соціальної нестабільності з урахуванням збільшення кількості системних викликів, що становлять суттєву та реальну загрозу для національної безпеки держави. Це насамперед *російська збройна агресія* проти України, порушення законів і звичаїв війни, сепаратизм, суцільне недотримання норм міжнародного права, міжнародний тероризм, екстремізм, організована транснаціональна злочинність і інші фактори дестабілізуючого характеру.

Виклад основного матеріалу

Стрімкі глобалізаційні перетворення, що відбуваються останнім часом, зумовили реформування практично всіх сфер життєдіяльності суспільства. Соціальні трансформації неминуче продукують

зміни ціннісних орієнтирів як у свідомості громадян, так і в політиці держави. Так само і стрімкий еволюційний розвиток наукової думки, зокрема кримінологічної, передбачає розробку нових сучасних моделей правового регулювання відповідних процесів.

Б. М. Головкін зазначає, що майбутнє кримінології визначатиметься завданнями, які їй доведеться вирішувати незабаром. На міжнародному рівні йтиметься про глобальні виклики і загрози, з якими вже зіштовхується людство. На національному рівні розвиток кримінології одночасно відбуватиметься за напрямом створення нових теорій, модернізації кримінологічної доктрини, а також шляхом розроблення прикладної кримінології, посилення її аналітичної складової, розширення сфери застосування результатів кримінологічних досліджень. У будь-якому випадку майбутнє кримінології нерозривно пов'язане з подальшим розвитком науки і технологій, науково-технічним прогресом у цілому [1, с. 177].

Серед актуальних напрямів розвитку кримінології Т. А. Денисова визначала необхідність не тільки розвивати теоретичну кримінологію за класичними напрямками, а й враховувати сучасні дослідження різних наукових галузей і використовувати напрацювання інших наук [2, с. 53].

На основі аналізу наукової літератури, статистичних даних щодо показників злочинності і тенденцій її розвитку можна виділити декілька актуальних напрямів розвитку кримінологічної науки.

Розширення предметного компонента кримінології. Необхідною вимогою часу є зміна концептуальних засад сучасної кримінологічної науки. Вже зараз чітко простежується інтенсифікація розвитку окремих кримінологічних підгалузей (теорій) на підставі їх виділення як окремого предмета дослідження, що свідчить про інноваційність кримінологічної науки. Зокрема, це кримінологія тероризму, сімейна кримінологія (кримінофамілістика), політична, економічна, військова, теологічна, пенітенціарна, спортивна, міжнародна, клінічна, цифрова кримінологія, кримінологія кримінальної юстиції, кримінологічна футурологія як галузь науки про прогнозування майбутнього, кримінологія засобів масової інформації, математичних об'єктів, кібернетична кримінологія тощо.

Цілоком закономірним у подальшому є розширення сфери застосування кримінології та компонентного складу її предмета, виокремлення й обґрунтування нових кримінологічних теорій, наукових підгалузей і нових методологічних засад протидії злочинності та прикладних напрямів застосування кримінологічних знань. Головним при цьому є аналіз соціально-правових передумов становлення і розвитку нових наукових напрямів кримінології, для дослідження та подальшого розвитку яких важливе значення має людський потенціал.

Наступним, тісно пов'язаним із попереднім, напрямом майбутнього ефективного розвитку кримінологічної науки є **посилення наукового потенціалу**. Міждисциплінарний характер кримінологічної науки обумовлює необхідність усебічного розвитку особистості кримінолога. Це передбачає наявність у нього спеціальних знань, умінь і навичок, цілого спектра методологічних, соціальних, комунікативних, діагностичних, профілактичних та організаційних компетенцій, необхідних для ефективного відстеження суспільної обстановки, прогнозування та моделювання, що є основою успішного вирішення теоретичних проблем у прикладному аспекті правоохоронної діяльності.

Сучасний фахівець-кримінолог повинен мати такі якості, уміння та навички:

- уміння орієнтуватись у досить широкому інформаційному просторі, аналітично мислити, аналізувати, узагальнювати, прогнозувати події та явища, знаходити оптимальні шляхи вирішення професійних завдань;

- навички комплексного застосування різних методів пізнання соціальних явищ;

- знання та уміння в галузі кримінологічної оцінки нормативно-правових актів та їх проєктів;

- навички застосування спеціальних знань психології, соціології, математики, статистики та інших наук неправового циклу;

- знання в галузі інформаційних систем і цифрових технологій, зважаючи на діджиталізацію правоохоронної системи, з одного боку, і злочинності – з іншого;

- готовність реагувати на виклики сучасного світу, який так швидко змінюється, адаптуватися до екстремальних умов та мати логічне мислення, прагнути розширення сфери особистісного потенціалу;

- комунікативні здібності, вміння виражати і обґрунтовувати свою позицію, вести коректну наукову дискусію, з повагою ставлячись до думок інших учених, правильність яких ставиться під сумнів.

Кримінолог – дослідник злочинності як соціального явища повинен мати «кримінологічну модель» мислення, здібності до аналізу й оцінки соціальних змін. При цьому реакція на зміни, які відбуваються, повинна бути миттєвою. Саме вчасність і адекватність оцінки та подальше прогнозування суспільних явищ і процесів є запорукою вдалого виявлення та вирішення виникаючих проблем. Першочергового значення в цьому аспекті набуває підвищення якості рівня кримінологічної освіти, адже саме цей фактор має визначальний вплив на формування і подальше вдосконалення наукової думки, з одного боку, і покращення рівня організаційного, методичного, законодавчого,

інформаційного забезпечення практичної складової протидії злочинності – з іншого.

Як справедливо стверджує В. М. Бесчастний, на ефективність правового регулювання впливають не тільки і не скільки його елементи, як людські, матеріальні ресурси, внутрішнє налаштування та культура суспільства; більшою мірою залежить не від стану законодавчої бази, а від моральних якостей населення та посадових осіб, зокрема щодо протидії злочинності – суддів, прокурорів, слідчих, оперативних працівників та інших. Тому лише комплексне використання ресурсів здатне забезпечити стан законності в країні [3, с. 113].

Розширення сфери застосування результатів кримінологічних досліджень. Кримінологічна теорія, як сукупність ідей, поглядів, концепцій, вчень, уявлень про об'єкти соціальної дійсності ґрунтується на практиці кримінологічного дослідження і вивчення ефективності боротьби зі злочинністю, перебуваючи в органічній єдності з практикою, постає як система консолідуючих знань про злочинність, зведених до єдиного спільного начала [4, с. 72].

Ефективність протидії злочинності прямо залежить від ступеня наукового забезпечення й аналітичного супроводження на всіх рівнях, інтенсивності взаємодії вчених і практиків різних дотичних галузей науки у справі формування узгодженого інтегрованого цілісного наукового продукту. Негативні процеси і тенденції, які відбуваються в Україні, вимагають постійного наукового відстеження, глибокого та детального дослідження криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у стратегію і тактику протидії злочинності [5, с. 6]. Основними формами впровадження результатів кримінологічних досліджень у практичну діяльність із протидії злочинності є:

- розробка нових або внесення обґрунтованих зауважень та пропозицій змін до існуючих законодавчих актів у сфері протидії злочинності;

- підготовка програмних документів регіонального та загальнодержавного рівнів щодо протидії злочинності на основі даних аналізу її стану;

- розробка науково обґрунтованих методичних рекомендацій для практичних працівників щодо використання інноваційного інструментарію протидії злочинності з урахуванням регіональних особливостей та потреб конкретного правоохоронного органу;

- здійснення аналітичних оглядів криміногенної ситуації в Україні та розробка на цій основі новітніх методик і технологій аналізу та прогнозування злочинності;

- розробка прогнозів розвитку криміногенної обстановки як в окремих регіонах України, так і по всій її території у найближчій та віддаленій перспективах (виявлення на основі прогнозування існуючих

тенденцій розвитку злочинності, визначення комплексу криміногенних факторів, розробка планів розвитку системи протидії злочинності тощо) [6, с. 163].

Систематизація кримінологічного законодавства України.

Аналіз стану кримінологічного законодавства та основних векторів його розвитку, зважаючи на особливості загальносвітових трансформаційних перетворень, є вкрай актуальним напрямом розвитку кримінологічної науки. Перспективною вбачається сама ідея систематизації та кодифікації кримінологічного законодавства. Це основа виразу нової кримінологічної політики, адаптованої до вимог сучасного суспільства. Необхідним у цьому напрямі є узагальнення, систематизація та науковий синтез у галузі досліджуваної проблематики. Систематизація кримінологічного законодавства сприятиме вдосконаленню як теорії кримінологічної науки, так і практики протидії злочинності.

Зважаючи на невідомий розвиток усіх соціальних інститутів, сучасна кримінологія повинна вчасно реагувати на досягнення наук природничого та технічного циклів, бути більш динамічною, системно впроваджуючи інноваційні підходи до процесу пізнання соціальних явищ.

Перспективними у світлі цифровізації та діджиталізації всіх сфер суспільного життя вбачається **використання елементів штучного інтелекту (далі – ШІ) у протидії злочинності**. Активний розвиток суспільства беззаперечно сприятиме розширенню предмету кримінології, розвитку прикладної кримінології за рахунок застосування інноваційних технологій аналізу великих даних, моделювання, штучного інтелекту, штучних нейронних мереж. Очевидним є те, що значення кримінології у вирішенні проблем людства буде тільки зростати [1, с. 177].

Наразі актуальними та не вирішеними до кінця залишаються питання встановлення ролі цифрових технологій і штучного інтелекту в нашому житті, в науці, особливо в гуманітарній її складовій. Беззаперечно, це стосується і кримінологічної науки як теоретичного знання і соціальної практики [7].

Використання можливостей штучного інтелекту в роботі правоохоронних органів у напрямі протидії злочинності є актуальним та практично затребуваним. Можливості програмного забезпечення в частині підтримання правопорядку дають значну перевагу людському потенціалу щодо фіксації, попередження та завчасного реагування на правопорушення. Уже сьогодні вітчизняні правоохоронні органи активно використовують технології ШІ за такими напрямками: розпізнавання обличчя; використання безпілотників; забезпечення безпеки на дорогах; попередження кримінальних правопорушень;

прогнозування кримінальних правопорушень. Крім того, ІІІ активно використовується під час створення автоматизованих систем, баз даних, розробки алгоритмів пошуку кримінальних правопорушників «по гарячих слідах», виявлення потенційних жертв кримінальних правопорушень та багатьох інших напрямів у роботі правоохоронних органів. У зв'язку із цим проблемними, невирішеними та перспективними для подальшого дослідження правознавцями є такі питання:

- визначення специфіки й особливостей взаємодії ІІІ з природнім;
- співвідношення понять авторського права та ІІІ;
- аналіз міжнародного досвіду використання алгоритмів ІІІ в діяльності правоохоронних органів із метою впровадження кращих його практик в Україні;
- визначення правового статусу, стандартизація і забезпечення належного правового регулювання використання інструментів та рішень ІІІ у правоохоронній діяльності;
- розробка заходів протидії використанню ІІІ у кримінально-протиправних цілях;
- визначення особливого статусу ІІІ у кримінальному законодавстві України;
- прогнозування та нейтралізація ризиків для фундаментальних прав людини, пов'язаних із використанням технологій ІІІ в роботі правоохоронних органів;
- підвищення рівня цифрової грамотності працівників правоохоронних органів [8, с. 132].

Висновки

В Україні існує широке коло проблем, для успішного вирішення яких необхідним є включення до кримінологічної складової попереджувального алгоритму.

Симбіоз системних загроз та викликів глобалізованого світу продукує необхідність розвитку кримінології. Сучасна кримінологічна наука повинна бути динамічною, вчасно реагувати на зміни в суспільстві та показники злочинності, більш активно використовуючи при цьому досягнення наук природничого і технічного циклів.

Необхідною є подальша розробка сучасної кримінологічної науки, що потребує впровадження новітніх інноваційних підходів до процесу пізнання соціальних явищ в умовах соціальної нестабільності, зміни парадигми протидії злочинності задля передбачення її можливих модифікацій у майбутньому.

До основних напрямів розвитку кримінологічної науки слід віднести такі:

- розширення сфери застосування кримінології та її предметного компонента в умовах соціальної нестабільності, що передбачає встановлення об'єктивно існуючих факторів формування окремих відносно самостійних галузей знань (наукових теорій кримінології);

– посилення наукової складової протидії злочинності, створення оптимальних і найбільш ефективних форм удосконалення теорії кримінологічної науки, з одного боку, та практики протидії злочинності – з іншого;

– інтенсифікація проведення наукових досліджень і забезпечення подальшої практичної реалізації їх результатів у практику протидії злочинності (йдеться про вдосконалення кримінологічної основи правоохоронної діяльності);

– систематизація кримінологічного законодавства, розширення горизонтів кримінологічної науки, аналіз перспектив формування власної галузі права;

– цифровізація кримінології, тобто її сутнісна трансформація в умовах цифрової епохи протидії загрозам кібербезпеці, врегулювання ринку цифрових грошей, упровадження елементів і технологій штучного інтелекту у роботу правоохоронних органів. Визначення місця та ролі технологій ШІ у парадигмі протидії злочинності та окреслення кола невирішених правових проблем, із цим пов'язаних.

Список бібліографічних посилань: **1.** Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.200724>. **2.** Денисова Т. А. Кримінологія сьогодення. Кримінологія майбутнього // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2016. С. 51–54. **3.** Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : В справі, 2017. 360 с. **4.** Джужа О., Кирилюк А. Сучасний погляд на розвиток кримінології. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 71–81. **5.** Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу. *Право і Безпека*. 2015. № 3 (58). С. 6–10. **6.** Шевчук Т. А. Щодо ролі кримінологічної науки у практиці протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 160–167. **7.** Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Кримінологія «Свого часу»: наукові розвідки. Харків : Право, 2021. 316 с. **8.** Шевчук Т. А., Свистун Я. В. Використання штучного інтелекту у протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 128–134.

Надійшла до редколегії 15.11.2022

Прийнята до опублікування 09.12.2022

Shevchuk T. A. On the issue of the development of criminological science in Ukraine

The article discusses the main directions of development of criminological science in conditions of social instability, and the manifestation of a whole range of destabilizing factors that threaten the national security of Ukraine. These are, first of all, Russian armed aggression against Ukraine, violation of the laws and customs of war, separatism, complete non-compliance with international law, international terrorism, extremism, organized transnational crime and other factors of a destabilizing nature. These elements include the following: expansion of the subject component of criminological science, taking into account the emergence of new social relations that require legal settlement and, accordingly, intensification of the development of individual criminological sub-sectors (theories) on the basis of their selection as a separate subject of study; strengthening the scientific potential as the basis for scientific support for combating crime; expanding the scope of practical application of the results of criminological research; streamlining criminological legislation as the basis for regulatory and legal support for combating crime; use of elements and technologies of artificial intelligence in combating crime.

It has been emphasized that the rapid globalization transformations that have been taking place recently led to the reform of almost all spheres of society. Social transformations inevitably affected criminological science. Emphasis has been placed on the exclusive role of criminological science in the study of criminal-illegal behavior of people and the development of measures to combat crime in a crisis state of social development. The need for further comprehensive research in the direction of determining the social role, functions and directions of development of modern criminology has been summed up.

The importance of further development of modern criminological science and practical activities to combat crime, which determines the need to introduce the latest innovative approaches to the process of cognition of social phenomena in conditions of social instability, a change in the paradigm of combating crime in order to predict its possible modifications in the future have been argued.

Key words: criminology, directions of development of criminology, criminological legislation of Ukraine, criminological concept, crime, crime prevention, artificial intelligence.

